

Kraków 15 maja 2015 r.

o. dr hab. Zdzisław Gogola OFMConv, prof. UPJP II
Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Recenzja

rozprawy doktorskiej ks. mgr. Pawła Kostrzewskiego *Represje wobec Kościoła częstochowskiego w tzw. Kraju Warty w okresie okupacji niemieckiej 1939 – 1945*,
Częstochowa 2015, mps ss. 369.

Tak sformułowany temat opracował ks. mgr Paweł Kostrzewski pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Tadeusza Dubickiego na seminarium naukowym w Instytucie Historii na Wydziale Filozoficzno – Historycznym Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Uzasadnienie tematu jest przekonujące, ponieważ autor podał powody, dla których podjął niniejsze studium. W sumie odwołuje się do braku pełnego, opartego na źródłach opracowania zagadnienia, jak i do wielopłaszczyznowej roli jaką diecezja spełniała w okresie wojennym. Recenzowaną rozprawę zaliczyć można do prac badawczych, których celem jest ukazanie represji wobec duchowieństwa i osób świeckich Kościoła częstochowskiego w czasie okupacji, a także utrwalenie życia i działalności znaczących osób, które przyczyniły się w określonym stopniu do funkcjonowania Kościoła w tamtym trudnym czasie.

Trzeba zaznaczyć, że władze hitlerowskie już przed wojną podjęły walkę z Kościołem w Niemczech metodami administracyjnymi i pseudoprawnymi. Osoby niewygodne były aresztowane i skazywane na więzienie pod pozorami fikcyjnych zarzutów o popełnienie przestępstw seksualnych lub finansowych. Papież Pius XI osobiście kierował do kanclerza Adolfa Hitlera listy z apelami o przestrzeganie prawa. W trzech kolejnych latach przed wydaniem encykliki *Stolica Apostolska* wystosowała do rządu Trzeciej Rzeszy ponad trzydzieści oficjalnych not protestacyjnych. Wobec nadużyć nazizmu i łamania przez władze Trzeciej Rzeszy postanowień konkordatu w Niemczech Pius XI wydał w języku niemieckim encyklikę *Mit brennender Sorge* w 1937 roku. Publikacja tej encykliki wywołała represje nazistów wobec przedstawicieli Kościoła, a tajna policja polityczna (Gestapo) starała się uniemożliwić jej odczytanie w Kościołach. Tak więc Niemcy okupujący Polskę mieli sprawdzone metody stosowania represji wobec polskich duchownych.

Cel pracy

Autor recenzowanej rozprawy opracował temat dotyczący diecezji częstochowskiej. Postawił przed sobą cel: ukazać całokształt represji niemieckiego okupanta wobec tej części diecezji częstochowskiej, która w wyniku podziału administracyjnego z 26 października 1939 roku znalazła się w tzw. Kraju Warty. Ramy czasowe wyznaczają lata wybuchu i zakończenia II wojny światowej. Na realizację tak postawionego celu badawczego przeznaczył pięć rozdziałów swej pracy doktorskiej.

Konstrukcja rozprawy

Materiał zgromadzony drogą kwerendy i przedstawiony do oceny jako rozprawa doktorska składa się z: wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu map i tabel.

Rozdział pierwszy przedstawia sytuację społeczno – polityczną w Kraju Warty w okresie okupacji niemieckiej. Zawarta w nim treść daje obraz Kościoła częstochowskiego tuż przed wybuchem wojny, początki prześladowania duchowieństwa a także represje wobec ludności polskiej w postaci masowych egzekucji, zsyłek do obozów koncentracyjnych, wysiedleń, likwidacji polskich szkół i walki z językiem polskim.

W drugim rozdziale doktorant omawia politykę okupanta w sferze religijnej, ukazując założenia hitlerowskiej polityki narodowościowej i religijnej w Trzeciej Rzeszy oraz na ziemiach wcielonych. Scharakteryzowano status prawny Kościoła katolickiego w tzw. Kraju Warty w świetle rozporządzeń namiestnika Rzeszy Arthura Greisera.

Rozdział trzeci ukazuje represje wobec duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego oraz aresztowania i męczeństwo kapłanów w Dachau. Przybliżono warunki pracy duszpasterskiej do momentu masowego aresztowania duchownych w dniu 6 października 1941 roku. Omówiono sylwetki dwóch kapłanów błogosławionych (ze 108 męczenników) wyniesionych na ołtarze przez Jana Pawła II: ks. Maksymiliana Binkiewicza i ks. Ludwika Rocha Gietyngiera.

Życie religijne wiernych pod presją okupanta, szczególnie uczestnictwo wiernych w praktykach religijnych, ukazano w czwartym rozdziale. Przybliżono posługę duszpasterską ks. Józefa Pruchnickiego i ks. Józefa Kubicy jako jedynych kapłanów, którzy po 6 października 1941 roku uzyskali pozwolenie władz niemieckich na prowadzenie pracy duszpasterskiej wśród ludności polskiej w powiecie wieluńskim. Opis strat materialnych zajmuje w tym rozdziale ważne miejsce.

Ostatni rozdział przynosi wiedzę o reakcjach i działaniach Stolicy Apostolskiej, Nuncjatury Apostolskiej w Berlinie oraz episkopatu niemieckiego wobec prześladowania katolików na ziemiach okupowanych. Doktorant zwrócił uwagę także na kontakty bpa Teodora Kubiny ordynariusza diecezji częstochowskiej z kapłanami i wiernymi z Krajem Warty.

Ocena rozprawy

Pod względem merytorycznym prezentowaną pracę oceniam pozytywnie. Struktura rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Praca w sposób sugestywny i przejrzysty oddaje prawdę i atmosferę tamtych lat wojennych. Baza źródłowa obejmuje dwadzieścia sześć archiwów kościelnych i państwowych, w tym : Archiwum Akt Nowych, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie oraz Archiwum Diecezji Kaliskiej.

